

מבגש

לעבודה חינוכית-סוציאלית

כרך כ"ד • גיליון 43

אב תשע"ו – יוני 2016

יוצא לאור על ידי:

בשיתוף עם:

כתובת המערכת

מרים גילת, עמותת "אפשר"
ת"ד 53296, ירושלים 91531
טלפון 02-6728905, פקס 02-6728904
דואר אלקטרוני mgilat@efshar.org.il

המערכת אינה אחראית לדעות המובאות במאמרים ובסקירות המתפרסמות בכתב העת, שהינן על דעת המחברים בלבד.

דמי מנוי לשנה (2 גליונות) 80 ש"ח
מחיר לגיליון אחד 40 ש"ח

עמותת "אפשר"

הסניף הישראלי של האגודה הבין-לאומית לעובדים חינוכיים-סוציאליים
International Association of Social Educators – AIEJI
אתר האינטרנט www.efshar.org.il

כל הזכויות שמורות © לעמותת "אפשר"

אין להעתיק ולהפיץ בדפוס, בדואר אלקטרוני, באינטרנט או בצילום
את המאמרים שבכתב העת (כולם או חלקם)
ללא אישור מפורש מהמערכת

עריכת לשון: אורלי צור
עריכת לשון של התקצירים באנגלית: פגי ויינריך
עיצוב: 2w-design.com

ISSN 0792-6820
ירושלים 2016

תוכן העניינים

4.....	רשימת משתתפים
5.....	דבר העורכת – רבקה איזיקוביץ'
7.....	פרופ' יעקב רנד ז"ל – דברים לזכרו
9.....	זיכרונות מיעקב רנד ז"ל – שלמה קניאל
13.....	תפיסת תפקיד ושחיקה בקרב עובדים עם מתבגרים במצבי סיכון: היבט רב תרבותי שמחה גתהון, שלמה רומי וירון יגיל
39.....	הימנעות ומשמעויותיה בקרב נערות מאוכלוסיות מתווגות סיגל אופנהיים שחר ואורלי בנימין
59.....	מהדרה וסיכון להכלה ושילוב: בוגרי מסלולים ייחודיים בצה"ל בחיים האזרחיים לילך לב ארי, מיכל ראזר, נועה בן יוסף-אזולאי ורינת אדלר
87.....	הסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות מנקודת מבטם של הילדים יפעת כרמל
117.....	מודל לטיפול מערכת-משפחתי במשפחות בסיכון גבוה עדי מאנע ורוזה נוח
	סקירות ספרים
147.....	נוער בבלגן – קטינים עוברי חוק בישראל: דרכי מניעה, אכיפה ושיקום עורכים: אורי תימור, סוזי בן ברוך ואתי אלישע – חגית תורג'מן
V-I.....	Abstracts

רשימת משתתפים

רס"ן (מיל') רינת אדלר, חיל החינוך והנוער, צה"ל

ד"ר סיגל אופנהיים שחר, התכנית ללימודי מגדר, אוניברסיטת בר-אילן; בית ספר לחינוך, מכללת לוינסקי

רס"ן נועה בן יוסף-אזולאי, חיל החינוך והנוער, צה"ל

פרופ' אורלי בנימין, המחלקה לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר שמחה גתהון, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן; המרכז ללימודים אקדמיים, אור יהודה; מנהלת תחום רב תרבותי ופיתוח שותפויות מערכתיות, עמותת עלם

ד"ר ירון יגיל, החוג לעבודה סוציאלית והחוג לחינוך, המכללה האקדמית תל-חי

ד"ר יפעת כרמל, בית הספר לטיפול באמצעות אמנויות, אוניברסיטת חיפה; התכנית לייעוץ חינוכי, המכללה האקדמית בית ברל

פרופ' לילך לב ארי, אורנים, המכללה האקדמית לחינוך; המחלקה לתולדות ישראל ויהדות זמננו, אוניברסיטת בר-אילן

ד"ר עדי מאנע, פסיכולוגית; המרכז האקדמי פרס, רחובות

גב' רוזה נוה, עובדת סוציאלית, מייסדת מרכז הורים וילדים בשדרות

פרופ' שלמה קניאל, המרכז ללימודים אקדמיים, אור יהודה; מכללת אורות, אלקנה

ד"ר מיכל ראזר, אורנים, המכללה האקדמית לחינוך

פרופ' שלמה רומי, ראש המכון לחינוך ולמחקר קהילתי, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר-אילן

סקירות ספרים

ד"ר חגית תורג'מן, המחלקה לקרימינולוגיה, המכללה האקדמית גליל מערבי

דבר העורכת

הגיליון פותח בדברים לזכרו של פרופ' יעקב רנד ז"ל (1926–2016), אשר כיהן כיו"ר מערכת "מפגש" מאז 2003. תרומתו של פרופ' רנד בהתוויית דרכו של כתב העת הייתה מפליגה בערכה; הוא הקים את המערכת המייעצת וקידם רבות את כתב העת מבחינה אקדמית. פרופ' שלמה קניאל, תלמידו הקרוב, חולק עם הקוראים זווית ראייה אישית, החושפת את תכונותיו האנושיות הייחודיות.

באשר לתוכן הגיליון – אם אני שואלת את עצמי, מה מקשר בין חמשת המאמרים המובאים בו, התשובה הקצרה היא מושג התרבות על ביטוייו, גבולותיו ויחסם של פרטים וציבורים אליו. הוא פועל כמוטיב מנחה, לעתים במישור הגלוי ולעתים במישור הסמוי.

המאמר הראשון, "תפיסת תפקיד ושחיקה בקרב עובדים עם מתבגרים במצבי סיכון: היבט רב תרבותי", מאת שמחה גתהון, שלמה רומי וירון יגיל, בודק את יחסם לתפקיד של אנשי חינוך וטיפול מקבוצות מיעוט המטפלים בבני נוער מקבוצותיהם. עובדים אלו עשויים להימצא בקונפליקט אפשרי בין תפקידם, המותווה על ידי הזרם המרכזי של החברה, לבין קבוצת השתייכותם התרבותית, שבצעיריה הם מטפלים. ממצאי המחקר מראים שהשתייכות לקבוצות מיעוט לא מהווה גורם שחיקה כשלעצמו. מסקנה מרכזית המתייחסת לממצא זה היא ש"יש להתייחס לבני קבוצות מיעוט שונות באורח דיפרנציאלי"; ואכן כך הוא: "קבוצות מיעוט" כקטגוריה מכלילה, ובתור שכזאת – מלאכותית, איננה בעלת כושר הבחנה, שכן היא מורכבת מישויות תרבותיות בעלות מאפיינים ייחודיים, שהן הן יחידות ההתייחסות המשמעותיות. לקח זה למדנו כבר מן המחקרים ההשוואתיים בין אשכנזים וספרדים.

המאמר השני, "הימנעות ומשמעויותיה בקרב נערות מאוכלוסיות מתיוגות", מאת סיגל אופנהיים שחר ואורלי בנימין, דן בתופעה של אי-השתתפות (המכונה "הימנעות") בקרב נערות אלה בתכניות התערבות במסגרות בית ספריות ומחוצה להן. הממצא הבולט הוא שהימנעות זו מתרחשת כאשר הנערות חוות את תוכני הסדנה שנחקרה כסותרים את הערכים המשפחתיים שלהן. המסקנה מובילה אותנו שוב ישירות לאותם מושגים – תרבות הבית ותרבות המוצא. אין סיכוי הצלחה לתכנית התערבות שאיננה מכבדת אותן ואיננה משתמשת בהן כבסיס לשם יצירת רציפות בחוויית הקיום של הנחקרות.

המאמר השלישי, "מהדרה וסיכון להכלה ושילוב: בוגרי מסלולים ייחודיים בצה"ל בחיים האזרחיים", מאת לילך לב ארי, מיכל ראזר, נועה בן יוסף-אזולאי ורינת אדלר, בוחן את האפשרויות של המסגרת הצבאית להעצים צעירים וצעירות מודרים ולסייע להם להצליח בחייהם האזרחיים, באמצעות כישורים המוקנים להם בתכניות מיוחדות במסגרת שירותם הצבאי. גם כאן מדובר באנשים צעירים שמגיעים לצבא עם תחושת פגיעה בזהותם, בשל נתוני רקע שלא זימנו להם את ההקשרים הנחוצים

כדי לציידם במיומנויות השתתפות בזרם המרכזי. תכניות אלה משיגות את יעדן בשל היותן עשויות במקצועיות וברגישות רבה, ומשום כך בכוחן לשמש גשר לחציית גבולות תרבותיים.

שני המאמרים האחרונים, "הסלמתם של עימותים בין-הוריים לכלל אלימות מנקודת מבטם של הילדים", מאת יפעת כרמל, ו"מודל לטיפול מערכת-משפחתי במשפחות בסיכון גבוה", מאת עדי מאנע ורוזה נוה, מעמתים אותנו עם תמונת מציאות קשה. המשפחה, שאמורה להיות הגרעין התרבותי החיוני בכל חברה, שתפקידה לחברת את צאצאיה ולהכינם לחיים נורמטיביים ומוצלחים, מתקשה לעמוד במשימה זו. שני המאמרים עוסקים בחקר דרכים לסייע להורים אלה להעניק לילדיהם סביבה מיטיבה יותר ונקודת זינוק בטוחה יותר אל החיים.

לבסוף – חגית תורג'מן סוקרת את הספר "נוער בבלגן – קטינים עוברי חוק בישראל: דרכי מניעה, אכיפה ושיקום", בעריכתם של אורי תימור, סוזי בן ברוך ואתי אלישע.

* * *

ברצוני לנצל הזדמנות זו לעדכונים וברכות:

כתב העת "מפגש" ממשיך במסורת הוצאת גיליונות בנושאים ייחודיים, והגיליון המתוכנן במסגרת זו יוקדש ל"זיכרונות ילדות מוקדמים: נרטיבים מעצבים בדיאלוג בין תאוריה, טיפול ויישום". את הגיליון יערוך ד"ר אמיתי המנחם, פסיכולוג קליני, עורך "מפגש" לשעבר, ועד העת האחרונה מרצה בכיר במכללה האקדמית בית ברל. הגיליון נמצא כבר בעיצומו של איסוף החומר ועיבודו, ואנו מאחלים לאמיתי הצלחה ועניין בהפקת הגיליון בנושא מרתק וחשוב זה.

בגיליון זה מצטרף למערכת חבר חדש, ד"ר אביהו שושנה, מרצה בכיר בחוג למנהיגות ומדיניות בחינוך וראש המגמה להנחיית קבוצות בחוג לייעוץ והתפתחות האדם, בפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה. תחומי התמחותו הם: פנימיות חינוכיות וטיפוליות; אנתרופולוגיה של החינוך; תרבות, חינוך ומושג העצמי; פסיכולוגיה חברתית של גזע, אתניות ומעמד; פסיכולוגיה ביקורתית; קבוצות תמיכה וקבוצות לעזרה-עצמית; טיפול וחינוך רגישי תרבות. תרומתו של אביהו כבר ניכרת בשיפוט מאמרים, ואנו בטוחים שתמשיך להיות חשובה ומשמעותית ל"מפגש".

ולסיום, בשם מערכת "מפגש" וחברי המערכת המייעצת, ברצוני לברך את פרופ' רמי בנבנישתי, חברנו למערכת המייעצת, על קבלת פרס א.מ.ת. היוקרתי לשנת 2016 במדעי החברה, בתחום של עבודה סוציאלית.

מנימוקי ועדת השופטים: "פרס א.מ.ת. מוענק לפרופ' רמי בנבנישתי על תרומתו המדעית לחקר רווחת הילד ושלומו ולפיתוח המקצועי בתחומי העבודה הסוציאלית, תוך מעורבות בחברה הישראלית והתייחסות לאתגרים הייחודיים שבפניהם היא ניצבת".

אנו גאים בהצלחתך, רמי, ומוקירים את תרומתך המתמשכת רבת הערך לכתב העת.

קריאה מהנה,

רבקה איזיקוביץ', עורכת ראשית

פרופ' יעקב רנד ז"ל – דברים לזכרו

מערכת כתב העת "מפגש" מרכינה ראש לזכרו של פרופ' יעקב רנד ז"ל (1926–2016), חתן פרס ישראל לחינוך בשנת תשס"א, אשר כיהן כיו"ר המערכת משנת 2003 (גיליון 17).

וכך כתבו השופטים בנימוקיהם להענקת הפרס:

פרופ' יעקב רנד הוא בעל מוניטין בינלאומי כחוקר בתחום החינוך המיוחד. עבודותיו תרמו רבות לעיצוב ולגיבוש התיאוריה של ההשתנות הקוגניטיבית ושיטות הטיפול החינוכי הנגזרות ממנה. תרומתו המיוחדת התבטאה בניסיון להגדיר ולהבהיר את השפעתם של המרכיבים הבלתי קוגניטיביים, האפקטיביים והאישיים על יכולת ההשתנות ועל כושר ההסתגלות של אנשים בעלי צרכים מיוחדים בחברה.

בזכות עבודתו האקדמית האינטנסיבית, מחקריו ופרסומיו הרבים של פרופ' רנד הוא הוזמן להרצות באוניברסיטאות שונות ובמרכזים חינוכיים רבים בארצות שונות. פעילותו תרמה רבות לשינוי הגישה החינוכית-טיפולית בעבודה עם אלפי ילדים ומתבגרים בעלי צרכים מיוחדים ובני משפחותיהם בארץ ובעולם, ובמיוחד עם ילדים בעלי תסמונת דאון.

פרופ' רנד עבד כ-30 שנה באוניברסיטת בר אילן, שבה היה פרופסור מן המניין ועם פרישתו פרופסור אמריטוס של האוניברסיטה. הוא כיהן כראש בית הספר לחינוך, כדיקן הפקולטה למדעי החברה וכיו"ר המרכז לחינוך יהודי בתפוצות והיה בעל הקתדרה ע"ש קונין לוננפלד לחקר הילד המיוחד.

פרופ' רנד שימש גם חוקר בכיר ומנהל-חבר במכון למחקר ע"ש הדסה-ויצ"ו-קנדה ובמרכז הבינלאומי לקידום יכולת הלמידה. במסגרת זו הוא ניהל מחקרים רבים, ביניהם מחקר טרורספקטיבי נרחב על בוגרי עליית הנוער ניצולי השואה.

פעילותו המחקרית והחינוכית הרב-גונית של פרופ' רנד הייתה מלווה בפעילות ציבורית ענפה. בין התפקידים המרובים שמילא הוא היה חבר המועצה להשכלה גבוהה, יו"ר הוועדה למכללות אזוריות של המועצה להשכלה גבוהה, יו"ר המועצה הציבורית למען הילד המפגר במשרד העבודה והרווחה וממייסדי ארגון ההורים "יתד" העוסק בבעיות הילד בעל תסמונת דאון ומשפחתו. פרופ' רנד משמש כיום רקטור של מכללת "תלפיות" וממשיך בעבודת ההוראה והמחקר החינוכי במסגרות שונות.

מן הראוי לציין כי פרופ' יעקב רנד, ניצול מחנות הריכוז בטרנסניסטריה (אוקראינה), פעל רבות לחינוכם ולארגונם של בני נוער לעלייה לישראל. הוא עצמו עלה כמעפיל, הוגלה לקפריסין, ושם פעל כמחנך וכמנהל של כפר הנוער הדתי.

פרופ' רנד ידע לעמוד באומץ, בכישרון ובחכמה רבה באתגרים הקשים שנערמו בדרכו המשפחתית והמקצועית, והצליח לתרום תרומה נכבדה ביותר למחקר ולעשייה החינוכית.

על כל אלה נמצא פרופ' יעקב רנד ראוי לקבל את פרס ישראל בחקר החינוך לשנת תשס"א.

בשנת תשס"ג, לאחר החלטתן של עמותת "אפשר" והמערכת לשדרג את "מפגש" לכתב עת אקדמי, נענה פרופ' רנד לפנייתו של פרופ' שלמה קניאל, תלמידו משכבר הימים, לשמש כיו"ר מערכת כתב העת "מפגש".

תרומתו של פרופ' רנד לכתב העת "מפגש" הייתה משמעותית ובעלת ערך מאין כמוה, הן בהקמת המערכת המייעצת והן בהתוויית דרכו, חזונו וקידומו של כתב העת. כיו"ר המערכת הפעיל פרופ' רנד את המערכת המייעצת והפעילה כמעטפת רחבה, מקצועית ותומכת. ניסיונו, חכמתו, סבלנותו, ראייתו האקדמית וגישתו התכליתית המכוונת לעשייה בנועם שיח – כל אלו היו אבני דרך מעוררות הערכה בפעילותו ועשייתו.

ואכן כתב העת זכה לתרומתו הייחודית ולמעורבותו של פרופ' רנד ונהנה מהן לאורך שנים רבות. בדברי פרידתם תיארו חברי המערכת את פרופ' רנד כאיש אשכולות רחב אופקים, בעל יכולת להעצמת תלמידיו, שמבטו מקצועי, צלול ובהיר דרך, דוגמה לאדם בעל יכולת נדירה לשלב בין העולמות: האקדמי והפרקטי; אדם המקפיד על קוצו של יו"ד ועם זאת – פשרן וצנוע, בעל יכולת נדירה של ראיית האדם באשר הוא אדם, תוך מתן כבוד ומקום לכל אחד ואחד; איש אהוב, שהותיר רושם עז, אדם מואר ומאיר, בעל אישיות שהקרינה לבביות, מאור פנים וחום אנושי, עיניים שובבות שמהן נשקף ההומור שבו התברך, נדיבות והתבוננות מעמיקה; איש נדיר בנפשו ואישיותו שתרם מכישוריו ברוח נאמנה, ונוכחותו השרתה על חברי המערכת אמונה בחזון וסייעה לקידומו ופיתוחו של כתב העת.

לפרופ' רנד הייתה זיקה עמוקה לבית אביו, לשורשיו היהודיים ולמקורות שמהם ינק ואשר היו חלק בלתי נפרד מהווייתו. כך ביטא זאת בתארו את מסלול התפתחותו:

אני רואה את עצמי כחניך ה"חדר", שלמעשה תאם את השקפות הוריי מחד גיסא ומאידך גיסא את שאיפתם לחנך אותי לקראת תשוקה לדעת מתוך ראייה רחבה ופתיחות לעולם היהודי ולבעיותיו של העולם במובן הכללי ביותר של המילה. כתוצאה מכך ציודתי במערכות פנימיות שעזרו לי בתהליכי ההסתגלות למצבים קשים – לפעמים נוראים – שאתם הייתי צריך להתמודד החל מגיל צעיר מאוד. יתר על כן, הפתיחות שאליה חונכתי אפשרה לי ליצור מזיגה בין המורשת היהודית ורוח ישראל סבא ובין העולם המודרני, אופקיו ואפיוניו. גישות אלה חזקו על ידי רעייתי, חברתי לחיים, אשר מומחיותה בתחומי הספרות הצרפתית פתחה לי צוהר לתרבות המערב על נושאה והתבלטויותיה.

רוחו תמשיך להוות לנו השראה.

יהי זכרו ברוך!

פרופ' שלמה קניאל מוסיף דברים מתוך היכרות אישית ומקצועית רבת שנים:

זיכרונות מיעקב רנד ז"ל

שלמה קניאל

היכרותי עם יעקב החלה בשנות השבעים, כאשר הצטרפתי לסגל בית הספר לחינוך באוניברסיטת בר-אילן. כסטודנט לתואר שני, עסקתי שנים אחדות בייעוץ אקדמי למנהל בית הספר לחינוך, יחד עם יהודית איסר, שהייתה ראש מנהל אקדמי. היה לי הכבוד ליצוק מים על ידיו של פרופסור אליעזר שטרן ז"ל, אחריו – של פרופסור גלנץ ז"ל, ולאחריו – של יעקב ז"ל. נוסף על היותי עוזרו האקדמי של יעקב, הפכתי לעמית שלו במכון למחקר של פרופסור פוירשטיין ז"ל. עבדנו באינטנסיביות בסדנאות המכון ביישוב שורש ובחו"ל. אחד השיאים של עבודתנו המשותפת היה מאמר על אבחון דינמי קבוצתי. אני יכול אפוא להתברך במספר השעות הרב שביליתי במחיצת יעקב ז"ל, מה שמאפשר לי לחלוק עמכם קומץ זיכרונות, המאירים במעט את אישיותו המיוחדת ורבת הפנים.

איש שמח ובעל הומור המדביק אחרים

מיד עם היכרותנו, דאג יעקב שלא אקרא לו "פרופסור", אלא "יעקב". גרנו בשכונת בני ברק, בגבול גבעתיים, והוא שהכיר לי את מאפיית "ויזניץ", עם החלות הטעימות והחמין הנפלא. אני דור שני לשואה, ובביתי הייתה "שתיקה רועמת". ניסיתי לדלות מעט מיעקב, אולם הוא, כמו הוריי ז"ל, סירב להיכנס לנושא, ועיניו הצטעפו מדמעות בפעמים המעטות שבהן השואה הוזכרה בשיחות שלנו. הוא עטף את העצב בהרבה הומור ושמחה. זו לא הייתה שמחת הליצן, המסתירה עצבות, אלא שמחה כנה שבאה מאישיות אופטימית.

לקראת פרסום תכנית הלימודים של בית הספר לחינוך בידיעון, היו חסרים לנו קורסים אחדים. יעקב כתב אותם בהינף יד והוסיף את האותיות "ט.נ.". שאלתי אותו מה הכוונה בראשי התיבות האלה, והוא ענה: "טמירין נעלמין" (בפועל הכוונה הייתה ל"טרם נקבע"). כטוב לבו מהמחמאות שלנו על יצירתיותו, הוא התערב אתי על "מצופה" (ופל מצופה בשוקולד), כי הוא מסוגל לדבר במשך עשר דקות מבלי לומר מאומה, כלומר לצרף מילים באינטונציה נכונה, מבלי שיהיה ביניהן קשר. הפסדתי כמובן.

סיפור נוסף היה על חוויותיו בעת שהותו בצרפת להשלמת הדוקטורט שלו. אשתו, בלהה ז"ל, לימדה את אחד הבנים לשון "נקייה", כך שכאשר הוא רוצה ללכת לשירותים, עליו לומר: "אני רוצה להסתדר". לאחר כמה ימים הגיע הבן מחצר המשחקים ואמר: "יש לי הסתדרות במכנסיים".

יעקב נהג לנסוע למכון בירושלים במונית. יום אחד, יעקב, שחבש כיפה סרוגה, ישב ליד הנהג. לאחר שהמונית הייתה כמעט מלאה, פנה אליו בחור חרדי וביקש ממנו כי יעבור למושב האחורי, ששם כבר ישבו שתי נשים. יעקב ענה לו: "אתה חושב שיצר הרע שלי ושל הסרוגים יותר קטן מיצר הרע שלך?"

למיטב זיכרוני, את הבדיחה הבאה שמעתי לראשונה מיעקב ז"ל עצמו. באחד מבתי הכנסת התגלה כי הרב והגבאי בגדו בנשותיהם, כל אחד עם מלצרית אחרת מאותה מסעדה בעיר בדרום הארץ. הקהילה סערה וגעשה, ושניהם נאלצו להתפטר מתפקידיהם היוקרתיים. לאחר שהרוחות נרגעו, לחצה אשתו של הרב עליו שיראה לה את המלצרית שעמה הוא בגד. הם נסעו לדרום התיישבו בפאתי המסעדה, ולאחר דקות הופיעה מלצרית אחת. אמר הרב לאשתו: "זו המלצרית שעמה בגד הגבאי". לאחר עוד דקה הופיעה מלצרית אחרת, והרב אמר לאשתו: "זו המלצרית שאתה אני בגדתי". האישה סטרה לו בכעס, והם יצאו מהמסעדה, נכנסו למכונית ונסעו לביתם בשתיקה רועמת. לאחר זמן-מה האישה נרגעה מעט ואמרה: "לפחות שלנו יפה יותר מזו של הגבאי".

לדעת מה לא להגיד ובמתינות

בשנים הרבות שעבדתי במחיצתו למדתי מיעקב איך להתמודד עם בעיות מעצבנות. יום אחד הופיעה סטודנטית עם מכתב מהמזכיר האקדמי ובו דרישה (לא בקשה) לקבל אותה ללימודים עקב סיבות אישיות (לא היה פירוט). הדם עלה לראשי, מכיוון שהיינו עסוקים זמן רב במיון הפונים על פי מידת צדק שווה לכולם, ופה מגיעה סטודנטית עם פרוטקציה. "לא יקום ולא יהיה", אמרתי לעצמי, ונכנסתי עם הבעיה ליעקב. הוא, בדרכו השקטה, הזמין את הסטודנטית לשיחה, הרים טלפון למזכיר האקדמי, ובסיומו של דבר קיבל את עמדותי, כלומר לא קיבל אותה, למרות בקשת המזכיר האקדמי, אולם בדרך נעימה, אישית ואמפתית, שלא השאירה "חללים" בדרך.

הוא ידע להעביר ביקורת בצורה נעימה ועניינית וסייע לי מאוד "לקצץ" הרבה מ"קוצי הצבר" שאפיינו אותי; אלה התבטאו באמירות ישירות ובוטות במקצת, אף שבאו ממקום פנימי חיובי. באותה תקופה גם אצה לי מדי הדרך, ויעקב הוא שלימד אותי להיות מתון יותר, להאט את קצב הדרישות, אך לא לוותר על התוצאה החשובה.

להיות מורה טוב יותר

מיעקב למדתי לשנות את הגישה שלי להוראה של סטודנטים ולהיות מחנך יותר מאשר מרצה. בתחילת דרכי בהוראה אקדמית נוכחתי כי אני מחקה את המרצים שלי, כלומר, עומד ומרצה כמו אדם העומד על הר גבוה ומחכה שהסטודנטים יגיעו אליו. יעקב לימד אותי כי בבית הספר לחינוך אנחנו מלמדים מורים להתייחס לשונות הרבה בין תלמידים, ולכן עלינו להיות נאה דורשים ונאה מקיימים – איננו יכולים ללמד הוראה בקבוצות באמצעות הוראה פרונטלית או ללמד גמישות ויצירתיות בדרך נוקשה; איננו יכולים לומר לסטודנטים המתרעמים כי אנחנו "רק תמרור לירושלים ולא צריכים להגיע לשם"; עלינו לרדת ממרומי ההר ולהתאים את דרכי ההוראה לסטודנטים ולהשתמש בעזרים, כגון שקפים, שהפכו במשך הזמן למצגות, סרטים, עבודה בקבוצות ועוד. אף שההשקעה בהוראה אינה תורמת לקידום האקדמי שלנו עצמנו, עלינו להשקיע בהוראה טובה, מכיוון שזו חובה מוסרית.

עיצוב עיקרון חשוב בגישתי התאורטית

כשסיימתי את הלימודים היו לי מספר תאוריות על התפתחות הילד. כאשר נולד בני בכורי איבדתי תאוריה אחת, וכך בהמשך, עם כל ילד איבדתי תאוריה, ונשארתי ללא תאוריות. הייתי צריך לעצב לעצמי תאוריה משלי, משהו שיחבר בין אישיותי לבין עקרונות חשובים שמצאתי בתאוריות שונות. יעקב האיר את עיני כי אין צורך לחפש את הגורמים לבעיה ולהסיר אותם כפי שטען פרויד. אפשר לסייע מאוד למטופלים על ידי כך שמניחים לגורם המעיק עליהם ומטפלים בהם באמצעות הסטת מרכז תשומת הלב שלהם לנושאים אחרים, נושאים החשובים להם (כמו משפחה וערכים), שיעניקו להם משמעות ויעצימו אותם. יעקב העלה בפניי את הרעיון, ואכן ראיתי זאת אצל הוריי וניצולי שואה אחרים שעקבתי אחריהם – הם לקחו את הטראומה האיומה שהרעילה את נפשותיהם, ארזו אותה בתיבה קטנה, נעלו אותה ושמו אותה ב"בוידעם" של תודעתם. זו גם אחת הסיבות שאצל משפחות רבות של ניצולי השואה נוצר "קשר שתיקה", ולא שוחחו על הטראומה של ההורה. קשר השתיקה שירת את ההורים והקל עליהם להתעלם מהשואה ולנהל חיים רגילים.

שליח ציבור

תוך כדי מחשבה ועיון היה יעקב נוהג לשיר לעצמו חרש. בדרך כלל היו אלו שיר או לחן מהתפילה. בעיקר זכורה לי המנגינה של "העני ממעש". תפילה זו הייתה אהובה עליו במיוחד, והוא היה נוהג לזמזם אותה לקראת "הימים הנוראים". למי שאינו מכיר, זו תפילה מיוחדת לשליח ציבור, הנאמרת בקהילות האשכנזיות קודם שמתחיל שליח הציבור לעבור לפני התיבה בתפילות מוסף של ראש השנה ושל יום הכיפורים. יעקב ביטא בתפילה זו את הפער שבין אישיותו על פגמיה וחסריה כשליח הציבור ("ואף על פי שאיני כדאי והגון לכך...") לבין אחריותו בהובלת התפילה של הרבים כך שתיאמר בכוונה רבה. הוא התגאה בכך שאינו חזן, אלא שליח ציבור, "מקסימום – בעל תפילה". פעם הביא את הציטוט מהסיפור "עם כניסת היום" (כל סיפורי ש"י עגנון, הכרך "עד הנה"): "שבדורות האחרונים נתמעטו שלוחי הציבור שיודעים להתפלל ונתרבו החזנים שמכבדים את גרונם בניגונים ומשעממים את הלב".

כאשר באנו לייסד את כתב העת "מפגש", חיפשנו יושב ראש למערכת. נדמה לי שהשם של יעקב היה הראשון וגם האחרון. התחומים שבהם עוסק "מפגש" תאמו אחד לאחד לתחומים שבהם עסק יעקב ז"ל, כמו למשל אבחון, טיפול ותכניות התערבות באוכלוסיות עם צרכים מיוחדים, נוער בסיכון ועוד. זכינו לראות אותו מנהל את הישיבות בשילוב מעולה של הומור ותכליתיות, והוא סייע רבות בקידום מטרות כתב העת.

אני קורא את מה שכתבתי וחש את יעקב עומד מאחוריי וקורא זאת יחד עמי. אני מסובב את ראשי ושואל: "נו, מה דעתך?" הוא מחייך בעיניו הטובות, בשולי אחת מהן דמעה קטנה, מהנהן בראשו ואומר: "יום שעובר בלי צחוק ושמחה הוא יום מבוזבז".

יהי זכרו ברוך!